
PRIPOVEDNIŠTVO NA MATURI IZ SLOVENŠČINE IN PROBLEM VREDNOTENJA V ŠOLSLEM ESEJU

Prispevek se osredotoča na predpisana pripovedna besedila na maturi od 1995 do splošne mature 2019. Osvetljuje njihovo zastopanost (v primerjavi z dramskimi deli) ter njihovo literarnozgodovinsko, žanrsko in tematsko raznolikost. Premisliti skuša tudi o potrebah in možnostih razširitve izbora. Posebna pozornost je posvečena vrednotenju kot enemu od ciljev sistemske didaktike književnosti in njegovi praktični uresničljivosti v šolskem eseju kot najkompleksnejši obliki preverjanja znanja književnosti na srednješolski ravni.

Ključne besede: splošna matura iz slovenščine, sistemska didaktika književnosti, cilji, šolski esej, izbor literarnih besedil

Seznam predpisanih besedil na maturi od leta 1995 do splošne mature 2019

Matura 1995: Aleksander S. Puškin, *Jevgenij Onjegin*; Marcel Proust, *Combray*; Albert Camus, *Tujec*; Josip Jurčič, *Deseti brat*; Ivan Tavčar, *Visoška kronika*; Rudi Šeligo, *Triptih Agate Schwarzkobler*.

Matura 1996: Ivan Cankar, *Kurent*; Izidor Cankar, *S poti*; Lojze Kovačič, *Resničnost*; Marjan Rožanc, *Ljubezem*; Pavle Zidar, *Sveti Pavel*.

Matura 1997: Sofoklej, *Antigona*; William Shakespeare, *Hamlet*; Henrik Ibsen, *Nora*; Ivan Cankar, *Hlapci*; Dominik Smole, *Antigona*; Drago Jančar, *Veliki briljantni valček*.

Matura 1998: Molière, *Tartuffe*; Anton Tomaž Linhart, *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*; Nikolaj V. Gogolj, *Revizor*; Ivan Cankar, *Za narodov blagor*.

Matura 1999: Henrik Ibsen, *Strahovi*; Oscar Wilde, *Saloma*; Ivan Cankar, *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*; Slavko Grum, *Dogodek v mestu Gogi*.

Matura 2000: Ivan Tavčar, *V Zali (Amandus)*; Ivan Pregelj, *Matkova Tina*; Prežihov Voranc, *Ljubezen na odoru*; Edvard Kocbek, *Črna orhideja*; Ciril Kosmač, *Sreča*; Andrej Hieng, *Grob*.

Matura 2001: Guy de Maupassant, *Debeluška*; Aleksander S. Puškin, *Pikova dama*; Vladimir Bartol, *Konec pustolovstva*; Prežihov Voranc, *Samorastniki*; Alojz Rebula, *Votel je Kras*.

Splošna matura 2002: Marjan Rožanc, *Ljubezen*; Lojze Kovačič, *Prišleki* (1. del); Jani Virk, *Smeh za leseno pregrado*.

Splošna matura 2003: Vladimir Bartol, *Alamut*; Fjodor M. Dostojevski, *Zločin in kazen*.

Splošna matura 2004: Vladimir Bartol, *Alamut*; Aldous Huxley, *Krasni novi svet*.

Splošna matura 2005: Vitomil Zupan, *Menuet za kitaro*; Ernest Hemingway, *Komu zvoni*.

Splošna matura 2006: Ivan Tavčar, *Visoška kronika*; Fjodor M. Dostojevski, *Zločin in kazen*.

Splošna matura 2007: Milan Kundera: *Neznosna lahkost bivanja*; Milan Dekleva, *Pimlico*.

Splošna matura 2008: Molière, *Tartuffe*; Ivan Cankar, *Kralj na Betajnovi*; Friedrich Dürrenmatt, *Fiziki*; Matjaž Zupančič, *Vladimir*.

Splošna matura 2009: Jane Austen, *Prevzetnost in pristranost*; Andrej Hieng, *Čudežni Felix*.

Splošna matura 2010: Andreï Makine, *Francoski testament*; Lojze Kovačič, *Prišleki* (2. del).

Splošna matura 2011: Feri Lainšček, *Ločil bom peno od valov*; Gustave Flaubert, *Gospa Bovary*.

Splošna matura 2012: Nikolaj V. Gogolj, *Revizor*; Henrik Ibsen, *Stebri družbe*; Ivan Cankar, *Za narodov blagor*; Vinko Möderndorfer, *Limonada slovenica*.

Splošna matura 2013: Per Petterson, *Konje krast*; Ciril Kosmač, *Pomladni dan*.

Splošna matura 2014: William Shakespeare, *Hamlet*; Ivan Cankar, *Kralj na Betajnovi*; Friedrich Dürrenmatt, *Fiziki*; Drago Jančar, *Veliki briljantni valček*.

Splošna matura 2015: Lojze Kovačič, *Otroške stvari*; Nathalie Sarraute, *Otroštvo*.

Splošna matura 2016: Lev N. Tolstoj, *Ana Karenina*; Feri Lainšček, *Ločil bom peno od valov*.

Splošna matura 2017: Vladimir Bartol, *Alamut*; Aldous Huxley, *Krasni novi svet*.

Splošna matura 2018: Ciril Kosmač, *Pomladni dan*; Anne Michaels, *Ubežni delci*.

Splošna matura 2019: Maja Haderlap, *Angel pozabe*; Andrej Makine, *Francoski testament*.

O izboru besedil

Seznam predpisanih besedil od mature leta 1995 do splošne mature 2019 kaže, da pripovedništvo bodisi v obliki krajših žanrov (povesti, novel, kratke proze) bodisi romanov močno prevladuje nad poezijo in dramatiko. Slednja je bila na maturi zastopana šestkrat, poezija pa doslej še ni bila razpisana. Pripovedna besedila tvorijo torej močno prevladujoč delež dosedanjih izborov. O izboru dramskih besedil je pred nedavnim kritično razmišljala Mateja Pezdirc Bartol in ugotovila, da so se članice in člani maturitetne komisije pri sestavljanju sklopov odločali za reprezentativna, kanonska dramska besedila, toda večinoma taka, ki so bila dijakom že znana, saj so bila v veliki večini vključena v učni načrt ali obravnavana vsaj s krajšimi informacijami, če že ne zastopana z odlomki. Opozorila je, da se poseganje po novejši svetovni dramatiki na maturitetnih seznamih zaključuje z letom 1962 (z Dürrenmattovi *Fiziki*), v učnih načrtih pa z eksistencialistično dramatiko in dramo absurda, torej okrog leta 1950, medtem ko so bila za maturo izbrana slovenska besedila vendarle nekoliko mlajša, dve dramski deli pa sta bili celo že iz slovenskega poosamosvojitvenega časa. Ugotovila je tudi, da gre pri izbranih besedilih za strukturno tradicionalno dramatiko, da iz svetovne zakladnice dramatike manjkajo dela, nastala v zadnjih šestdesetih oziroma skoraj že sedemdesetih letih in opazila popolno odsotnost dramatičark. Izbori pripovednih del, zlasti romanov, so se ji zdeli drznejši in bolj inovativni, ker vsebujejo poleg preverjenih kanonskih del tudi povsem sodobna besedila in v okviru šolskega kurikulumuma tudi povsem neznane avtorje (Pezdirc Bartol 2015: 88).

Poglejmo si torej izbor pripovednih besedil nekoliko pobliže. Po začetnih seznamih v prvih dveh eksternih maturitetnih letih 1995 in 1996, ti so obsegali šest (pol tujih, od tega celo en roman v verzih, in pol slovenskih del) oziroma pet obsežnejših slovenskih besedil, so bila tri leta na maturi dramska besedila, sprva šest, nato štiri. Nato je prišlo na vrsto šest krajših slovenskih pripovedi, ki so po času nastanka približno

iz prve polovice dvajsetega stoletja in leta 2001 pet novel, od katerih sta bili dve iz evropske novelistike devetnajstega stoletja in tri novejša slovenska besedila. Na splošni maturi 2002, po sedmih letih tipanj v različne smeri, že opazimo krajšanje seznama na tri slovenska besedila, od katerih je eno ponovljeno s prejšnje mature. Sledi pet matur, do leta 2007, ko se ponavlja vzorec en tuj, evropski roman, lahko tudi iz devetnajstega stoletja, in eno sodobno, slovensko besedilo, pri čemer se nekateri romani (npr. *Visoška kronika*, *Zločin in kazen*) ponavljajo iz prejšnjih let. Leta 2008 spet sledi intermezzo z dramatiko, splošna matura 2009 pa v že nekako utečeno dvojico enega slovenskega in enega tujega, evropskega romana, vpelje novoto: pojavi se Jane Austen, prva pisateljica v maturitetnih izborih, z romanom iz zgodnjega devetnajstega stoletja, in slovensko besedilo Andreja Hienga. Taka dvojica romanov, po enega evropskega in enega slovenskega, ostaja nekakšna kontinuiteta v seznamih besedil za splošno maturo vse do danes, z dvema vmesnima nastopoma dramatike (2012 in 2014), pri čemer je število dramskih besedil omejeno na štiri, dve slovenski in dve tuji, medtem ko se med romani (torej enim slovenskim in enim neslovenskim) nekatera besedila ponavljajo tudi od prejšnjih matur (*Ločil bom peno od valov*, *Alamut*, *Zločin in kazen*, *Pomladni dan*, *Krasni novi svet*). Pojavijo se še tri pisateljice, kar pomeni, da imamo med dozdej izbranimi besedili dve tujki, poleg Jane Austen in Nathalie Sarraute še Anne Michaels, ki je Kanadčanka in hkrati prva Neevropeljka ter je bila na seznamu za splošno maturo 2018, in Koroško Slovenko Majo Haderlap za splošno maturo 2019.

Pri izboru besedil lahko opazimo, da so članice in člani maturitetne komisije skušali najti ravnovesje med deli iz slovenske in svetovne književnosti, med klasično kanonsko in sodobno književnostjo, med besedili, ki so del šolskega kurikulumu in vanj neuvrščeni kvalitetnimi deli najnovejše produkcije (prim. Ambrož 2015: 216). Če pogledamo izbor besedil kot celoto, bi lahko rekli, da jim je takšno uravnoveženost uspelo ustvariti še posebej pri romanih, malo manj pa pri novelističnih besedilih. Zelo razvidna je tudi težnja po izbiri kvalitetnih, recepcijsko ne preveč hermetičnih in oblikovno ne prezahtevnih, diskontinuiranih ali preveč fragmentarnih del. Komisija skuša torej, upoštevajoč zastavljena merila, izbirati besedila, ki imajo stičišča v tematiki, ki bi lahko bila blizu večjemu številu mladih ljudi, in v katerih nastopajo protagonisti ali protagonistke, s katerimi se mladi lahko poistovetijo. Hkrati naj bi bila med izbranimi predvsem dela, ki tematizirajo univerzalna vprašanja človekovega bivanja. Opazimo lahko, da sežejo pripovedna besedila časovno najdlje nazaj do romantike, torej na začetek devetnajstega stoletja, in da so torej literarnozgodovinsko manj raznolika kot dramska, čeprav so žanrsko morda pestrejša. Tako npr. sta bila za maturo izbrana vojna romana, distopična romana (celo dvakrat), zgodovinski in družbeno kritični roman, izbrani so bili sodobni razvojni romani itd. Toda izbor besedil je vendarle povsem evropocentričen. Na maturah (z delno izjemo Anne Michaels z *Ubežnimi delci*, ki pa se dogajalno tudi navezujejo predvsem na evropski prostor) izbor doslej še ni predvidel besedil, ki bi obravnavala neevropske, npr. afriške, azijske, avstralske ali ameriške življenjske izkušnje, kar se zdi v današnjem globaliziranem svetu in če govorimo o pouku svetovne književnosti vsekakor nenavadno. Pri izbiranju besedil iz neevropskih

književnosti ne bi šlo za iskanje eksotike za vsako ceno, ampak za ozaveščanje o tem, da dobra svetovna, ne zgolj evropska književnost seveda prav tako prinaša univerzalne teme. Poleg tega bi bilo najbrž treba še kaj postoriti tudi za spolno bolj uravnoteženo avtorstvo, saj je v seznamu izbranih del prav malo pisateljic, čeprav se je stanje v tem pogledu v zadnjih desetih letih kar popravilo, predvsem pa manjkajo slovenske avtorice.

Mislím, da ponuja matura možnost, da se dijaki seznanijo s čim novim, kar prej ni bilo zajeto v šolskih kurikulumih niti z odlomki niti v informativnem tisku, predvsem pa ni bilo obdelano z domačimi branji. Priložnost in izziv za učitelje, učence in maturitetno komisijo vidim torej predvsem v iskanju in obravnavanju primernih in kvalitetnih, dijakom in pedagogom oziroma didaktikom doslej neznanih ali manj znanih starejših, še raje pa kar sodobnih, celo najnovejših besedil. Tako bi bila s pripravami na maturo pokrita tudi dijakom sveža področja vednosti o literaturi in kulturi, ki jih kurikulum ne zajema. Takšna besedila pa bi se na maturah lahko tudi večkrat ponavljala, da preobremenjenim pedagogom obravnave del ne bi bilo treba prav vsakokrat pripravljati na novo.

O vrednotenju književnosti pri pouku in na maturi

Ko sem poučevala slovenščino na gimnaziji, me je vprašanje vrednotenja, torej razlaganja in utemeljevanja vrednostnih sodb o prebranem besedilu (prim. Krakar Vogel 2004: 101) še posebej vznemirjalo kot nekaj, kar je pravzaprav izjemno težko učiti. Gre seveda za vprašanje, kako pripraviti dijakinje in dijake, da bodo vrednotili spoznavnost, idejnost in estetskost prebranega besedila na ravneh, ki so višje od izkušenskega vrednotenja, in kako jih potem naučiti še, da kultivirano in na višjih ravneh samostojno vrednotijo tudi v maturitetnem eseju. Didaktika nas sicer uči, da je najkompleksnejši temeljni cilj pouka književnosti v gimnaziji »vzgoja kultiviranega in razgledanega bralca z razvito zmožnostjo literarnega branja«, torej bralca, »ki ima pozitiven odnos do branja, ki je motiviran za poglobljeno doživljanje raznovrstne literature, zna ubesediti svoje videnje vsebinskih in oblikovnih, besedilnih in medbesedilnih sestavin prebranega in si pri tem pomagati s primernim znanjem« (Krakar Vogel 2004: 72).

Spoznavanje književnosti vključuje doživljanje, ki je najbližje bralčevi konkretni izkušnji, nato razumevanje, ki se navezuje na prvotno doživetje literarnega dela in ga dopolnjuje, in končno vrednotenje, ki je faza, ko bralec uredi svoja spoznanja in besedilo kritično ovrednoti. Pri tem lahko uporablja zunanja merila – povzeta po Benjaminu Bloomu so ta merila primerjanje z nekim drugim vzornim izdelkom, ocenjevanje z vidika osebne koristnosti, učinkovitosti, družbene pomembnosti, moralne vrednosti¹ – in notranja, znotrajliterarna merila (Krakar Vogel 2004: 101–102; prim. tudi Krakar Vogel 2012: 19, op. 20). Kako točno pa je opredeljeno

¹ Med zunanja merila štejejo tudi mesto in način objave, ime pisatelja, ime kritika, ki delo priporoča ipd.

vrednotenje? Krakar Vogel se sklicuje predvsem na Marka Juvana in navezuje znotrajliterarna merila na značilne poteze literarnosti, med katere sodijo posebna oblikovanost oziroma estetskost, večpomenskost, izmišljenost oziroma fiktivnost v razmerju do večje ali manjše mimetičnosti, neodvisnost od časa in kraja nastanka ter umetniškost. Ugotavlja še, da bralci v svojih utemeljevanjih zunanja in notranja merila pogosto prepletajo. Omenja tudi Janka Kosa in njegovo členitev vrednot v literarnem delu na etične, spoznavne in estetske ter povezovanje vseh naštetih v absolutno vrednoto literature, v umetniškost, vendar z nekaj pridržki, ker naj bi bilo po njegovem mnenju ustrezno vrednotenje le tisto, pri katerem bralec realizira vse njegove mogoče vrednostne sestavine. Po njeni presoji naj bi bilo sprejemljivo tudi učenčevo manj kompleksno vrednotenje, ki ga je mogoče vrednotiti² po razvitosti, obsegu, izvirnosti navedenih argumentov, po tem, kako se odmika od ustaljenih (moralističnih) stereotipov in ponavljanj drugih mnenj ter kaže svoj osebni odziv na prebrano (Krakar Vogel 2004: 103).

Zdi se, da je bilo pri obravnavi literature po metodičnem sistemu šolske interpretacije vrednotenje vendarle zamišljeno bolj ali manj besedilocentrično. Vprašanje, ki se mi poraja, je, kaj in kako pa vrednotiti literarnovedno znanje dijakov v sklopu na novo vpeljane književnodidaktične paradigme, sistemske didaktike književnosti, ki nekoliko spreminja težišče dela gimnazijskih učiteljic in učiteljev in kjer posamezna literarna besedila in njihove interpretacije niso več v ospredju. Sistemska didaktika književnosti namreč usmerja k spoznavanju štirih delovalnih vlog, ki tvorijo sobesedilo literature, torej proizvajanje, posredovanje, sprejemanje in obdelovanje besedil. Občutek imam, da pred didaktiko književnosti še vedno ostaja izziv, kako vrednotiti sobesedilne dejavnike oziroma dejavnike literarnega sistema. In še eno pomembno vprašanje se zastavlja. Ali lahko pričakujemo, da bodo dijakinje in dijaki, ko bodo pisali maturitetni esej, znali ovrednotiti tudi dejavnike literarnega sistema? Če lahko, bi bilo treba temu prilagoditi tudi ocenjevanje eseja in podati tudi v njem precej večjo težo literarnovednemu znanju, ki ga je v zadnjih desetletjih nekoliko zasenčila interpretacija.

Literatura

Ambrož, Darinka, 2015: Šolski esej in splošna matura iz slovenščine. *Jezik in slovstvo* 60/3–4. 209–217.

Krakar Vogel, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.

Krakar Vogel, Boža, 2012: Receptijska in sistemska didaktika književnosti kot izhodišči za sodoben književni pouk. Krakar Vogel, Boža, in Blažič, Milena Mileva: *Sistemska didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. 5–44.

Pezdirč Bartol, Mateja, 2015: Dramska besedila na maturi. *Jezik in slovstvo* 60/3–4. 87–95.

² Boža Krakar Vogel sicer to besedo piše pod narekovaji, kar nekoliko relativizira njen pomen.